

A művészet intézményfilozófiája

(*A művészet és művészettámogatás intézményesülése*) Az első egyetemek középkori létrehozása abból eredt, hogy felismerték, filozófiát, teológiát és tudományokat csak anyagilag biztosított, politikai befolyástól mentes, önálló intézményekben lehet kutatni, művelni és az utánpótlást biztosítani. A tudomány belső törvényei szerinti művelésével egyenrangúnak tekinthető a tudomány intézményi művelhetőségének kérdése vagy a tudomány művelésének struktúrája. Bár a szélesebb közönség tudatában és a kommunikációban kevésbé jelenik meg, ez utóbbi megteremtése a tudomány sikerességének feltétele. Az intézményesíthetőség folyamatos kutatása és a tudomány törvényeihez való igazítása valójában külön tudomány. Sok évszázados tapasztalatnak és az erre vonatkozó kutatásnak, körültekintő intézményalapításnak köszönhető a vezető nyugati egyetemek tudományos sikere és fennmaradása. Ad hoc, nemtörődöm alapításokkal nem lesz sikeres tudomány, csak pénzpocsékolás.

A tudományos intézményesség elveinek kutatása, a felismert összefüggések politikamentes megvalósításának elmaradása számos ország esetében a felsőoktatás és akadémiai kutatás tévelygéséhez, hatástalanságához vezetett. Ezeket az országokat egy Kelet-Európából Amerikába származott tudós magánbeszélgetésben, a tudomány vonatkozásában „kutyaütő” országoknak nevezte. Az ázsiai gyorsan fejlődő országok a sikeres és sikertelen európai és észak-amerikai példák alapján új egyetemeiket a legsikeresebb szerkezeti mintákra alapították. Abu Dabiban egyenesen felkérték a New York University-t, hogy saját törvényei szerint, önállóan, minden politikai vagy állami beleszólás nélkül, alapítson saját karokat, melyek az amerikaival *azonos* diplomákat adnak ki. Úgy tűnik, hogy a tudomány esetében a siker fél feltétele a jó intézmény megalapítása. A jó intézmény- és egyetemalapítással elkerülhetők az üresjáratú tévelygések, melyek csak az adóból befolyt pénz elégetését jelentik egy értelmetlen és semmire jó középser fenntartásával. Feltételezhető, hogy hasonló gondolatmenetek a művészetek működtetésével és fenntartásával kapcsolatban is érvényesek lehetnek, ezért különösen is izgalmas Kucsera Tamás új könyve, mely olvasható a művészet intézményessége, intézményesíthetősége vizsgálatának nyitányaként.

A mű olvasásának végére érkezve ismertem föl, hogy a könyvben egyesített írások a művészet közösségi szerepével, csoportképző erejével, és e képesség aktualizálásából adódó hányattatásaival foglalkozik. A szerző művéből mindvégig kihallatszik, hogy a művészetet a politika, vagy inkább az állam nem hagyhatja magára. A művészet a történelem folyamán mindig ott virágzott, ahol voltak a megélhetést szolgáló javak fölötti fölöslegek, melyeket a művészet pártolására tudtak fordítani. Virágzó gazdaságokban előbb-utóbb megjelenik a magas művészeti mecenatúra. Az olyan kis, nyelvi és gazdasági forrásaitól megfosztott trianonutáni országban, mint Magyarország, nincs nagy gazdaság és gazdagság. A politikageográfiai határok közé szorított, önálló nyelvel és történelemmel rendelkező népeknek, annak érdekében, hogy kultúrájuk és történeti tudatuk fennmaradjon, az államnak a művészet mecénásaként kell fellépnie.

A politikai pártoktól és csatározásoktól független állami művészettámogatás a kis népek művészete és így közvetve léte fennmaradásának egyik záloga. Egy nép, egy nemzet több, mint bármely politikai párt vagy a pártok összessége. Több, mint az állam, amelyet maga hozott létre, territorialis, gazdasági, politikai (és esetenként) kulturális élete megszervezésére. Az állam intézményes támogatásának nem a politika, a gazdaság, hanem a művészet érdekeit kell szolgálnia.

Megkerülhetetlen módszertani kérdés, hogy a művészetnek és a művészeknek fogalmuk sincs, fogalmuk sem lehet arról, hogy mi az érdekük. Ahhoz, hogy tudják, nem a művészek kognitív beállítódását, hanem gazdászok vagy hivatali alkalmazottak gondolkodásmódját kellene felvenniük. Ha pedig a politikusok, jogi és a pénzügyi szakemberek próbálják a művészet és a kultúra érdekeit és értékeit megfogalmazni és gyakorlatba ültetni, azonnal szembesülnek olyan veszélyekkel, mint a külső irányítás, a művészetpolitika paternalizálása, diktaturizálása, önkényesítése, a művészek társadalmi hajbókolóztatása. Ezek pedig már olyan messze visznek a művészettől, amennyire az csak lehetséges. Az itt részleteiben nem tárgyalható alapvető dilemma, hogy az állam és váza a jog, a gazdaság és a gazdasági támogatások racionális struktúrájuk, míg a művészet e struktúra reflexív működésének szükségszerű és megkerülhetetlen eredménye.

A művésztámogató intézményrendszer kiépítése során legfőbb szempont a művészet szabadságának tisztelete, ám a „szabadságot” nem lehet egyedül hagyni. A szabadság a racionalitás fogalma, a gyakorlati racionalitás feltétele, és a reflexív oldal ebben a vonatkozásban is másként működik, mint a szemantikai racionalitás. Ha mindez nem elég, ráadásul a szabadságnak még két fogalma, vagy két oldala is van.

A szabadság negatív fogalma a valamitől való függetlenség, a pozitív pedig a cselekvés önmeghatározó lehetősége. Amikor a művészet szabadságáról beszélnek, gyakran csak a negatív értelmezés lebeg szemük előtt, tévesen azt hívén, hogy a művész azt csinál, amit akar. Ez az állítás a művész és a művészet, valamint közönségének leértékelése sőt lebecsülése, olyan, mintha azt mondanánk, a matematikai természettudomány képviselőjének nem kell figyelembe vennie az egyszeregy vagy a logika törvényeit. A szabadság negatív fogalmához szükségszerűen tartozik annak pozitív fogalma, akárcsak az elektromosságban a negatív töltéshez a pozitív. A pozitív oldal a művészet felelőssége, első sorban saját törvényeinek tisztelete. A művészet pozitív szabadságfogalma tehát nem felelőtlenység, hanem felelet a kognitív struktúrák reflexív imperatívuszára. A művészet intézményelméletének és intézménypolitikájának a reflektív racionalitás összefüggései mellett a szabadság mindkét arculatát szükséges figyelembe venni és tiszteletben tartani.

Kucsera Tamás könyvének olvasásakor ezek a messze vezető és itt részleteiben nem tárgyalható kérdések mind felvetődnek, ám térjünk át a könyv olvasására, és néhány összefüggés kiemelésére.

(A művészet intézményfilozófiájának alapjai) Vajon mi az, ami túl van művészetén és emberen? Kétségtelen, ha túl vagyunk a művészetén, akkor túl vagyunk az emberen is. De mit jelent túl lenni valamin, vagy valamiken, amik meghatározása, azaz lénye vagy lényege határainak kijelölése, de-finiálása (*finis*, annyit jelent, mint „határ, korlát, vég”, *definiálás* pedig elhatárolás, a határok, a végek meghatározása) lehetetlen feladatnak tűnik. Ki mondhatná magáról, tudja, mi a művészet, mi az ember?

Ha nem tudjuk, valaminek hol vannak a határai, vagy teljes valójában (azaz valamiségében) mivel van dolgunk, akkor igencsak nehéz, talán lehetetlen vállalkozás megálapítani, kimondani, hogy mikor vagyunk túl rajta. Ráadásul, aki a túllépést vagy annak lehetőségét állítja, abból a szempontból is a lehetetlenre vállalkozik, hogy maga is mint ember írja szövegét – azaz legalább egy emberen, önmagán nem tud túllépni, hiszen senki nem tud kiugrani saját bőréből. De a szerző nyilván nemcsak önmagára gondolt, hanem általában az emberre és a művészetre.

Kucsera Tamás Gergely az előszóban jelzi, mintegy előre sejtve a lehetséges kritikát, hogy tárgyát nem definiálni, hanem arról beszélgetni kíván: „célom egy kísérlet felmutatása: lehet művészetéről művészetek érintésével [...], a filozófia és a tudományok segítő

közelítésével, de nem gyarmatosító törekvéseivel, diszkurzív – nem definitív – módon elmélkedni.” Elismeri, hogy a művészetnek „nehézkés – de nem lehetetlen – definíciót adni”. (8) Márpedig, ha nem adható definíció vagy nem vállalkozunk a feladatra, akkor el kell kerülnünk a fogalmak túl pontos meghatározását – ahogy az etika és a művészet esetében már Arisztotelész is érvelt. A szerző erre vállalkozik, a tudatosan nyitva hagyott fogalmak tárgyalására az esszéisztikus műfajt évezredek távlatban megelőző, de valójában annak jegyeit felmutató írást vesz példaképpül, Alexandriai Szent Kelemen *Sztrómateisz* művét, mely rövidebb-hosszabb, tematikájában igen változatos elmélkedések gyűjteménye a fiatal keresztény hit általa felfogott igazságairól. Ezt a műfajt választva felmentjük magunkat az egyetlen tárgy kényszerítő erejétől és a tárgy által vezérelt egységes szerkezeti és metodikai felépítéstől. Egyetlen vezérlő motívum, Szent Kelemennél a hit, Kucsera Tamás Gergelynél a művészet fogja össze az írások laza szövevényét.

Ha valaki kifogásolná a tematikus sokféleséget arra hivatkozva, hogy monográfiában egyetlen témát kell módszeresen feldolgozni, azzal válaszolhatunk, hogy Szent Kelemen, majd Montaigne és Emerson nyomán az esszé vagy esszészerű műfaj a teológiába és a filozófiába is bebocsátást nyert, másrészt pedig elegendő Immanuel Kant, *A tiszta ész kritikája* művében a *kategóriák transzcendentális dedukciójára* utalni. Ebben a kognitív antiapokaliptikus fejezetben minden egyetlen célt szolgál: annak bemutatását, hogy a tiszta értelmi fogalmak jogosan és *szükségszerűen* birtokolják a tárgymegismerés képességét. Nélkülük nincs megismerés. Joguk és kötelességük a káoszról rendet teremteni. Mintha Kucsera Tamás is erre törekedne. A dedukció során Kant az elérendő cél érdekében minden eszközt, többféle érvelési módot, eltérő megközelítéseket alkalmaz, követve a középkori jogi dedukciós iratok műfaját. Ehhez hasonló hozzáállás a szerzőé, aki a művészetről, elméletéről, intézményeiről kíván írni, és mondandója kifejezésére minden elérhető eszközt, érvelési módot és kiindulási pontot igénybe vesz.

A bevezetésben Kucsera Tamás Gergely bemutatja a mű keretét alkotó világnézetét. A művészet autonómiájának biztosítását ideológiáfüggetlen, de az értékkeresést támogató intézmény létrehozásában látja. A huszadik század második felének kelet-európai marxista, megsemmisítő ideológiájának és utódformáinak rabságából a művészet nem képes az ideológiamentes, valódi, jelzők nélküli (nem népi, nem szocialista) demokratikus politika támogatása nélkül megszabadulni.

A felszabadítás művészetelméletének átfogó képpel kell rendelkezni a saját korban zajló folyamatokról. Kucsera Tamás Gergely az új fejlemények iránti érdeklődéssel mutatja be gondolkodásmódok, művészeti értelmezések, kortárs technológiai és szociológiai változások egymásra hatását. Megemlíti néhány, a filozófiából, a művészet- és kommunikációelméletből ismert összefüggést, anélkül, hogy részletesebb elemzésekbe bonyolódna. Az átfogó kép, amire törekszik, szükséges ahhoz, hogy a politikai, ideológiai és kommunikációs béklyók által fogva tartott művészet vagy inkább művészeti élet és esztétikai közvélemény végre felszabaduljon. Ugyanakkor a nagy látvány vázlatában hordozza a veszélyt, hogy nem csak részletek, de álláspontok meggyőzőbb bemutatása és igazolása is elvész. A bevezető bennfoglalt igazolása Kucsera Tamás Gergely tudomány- és művészetpolitikai tevékenységének, hiszen amennyiben minőségi, szabad művészetet kíván az állam támogatni, ehhez korunkban egyre részletesebb és kidolgozottabb művészetfilozófiára és -elméletre van szükség, melynek kialakítására az általa irányított Magyar Művészeti Akadémia kutatóintézete lenne hivatott.

Kucsera Tamás Gergely kísérletet tesz a rendszerváltást követő első huszonöt év intézmény- és finanszírozástörténete átfogó értelmezésére. A folyamatban alapvető jelentőséget tulajdonít az Európai Unióban és általa zajló folyamatoknak, jelezve, hogy míg

gazdasági, kulturális és társadalmi egyesülés tanúi vagyunk, a politikai folyamatok szét-tartani látszanak. Nem bocsátkozik e területek egymásra hatása törvényeinek elemzésébe, holott történeti tanulmányok alapján feltételezhető, hogy ha alapvető területeken sikeres az integráció, a politika ehhez előbb-utóbb alkalmazkodni fog. A demokratikus politikának, bár azt hinnénk, előremutatónak kellene lennie, valójában a folyamatoknak nem ritkán utána ballag, gyakran bénítóként, lassítóként. A választással hatalomra kerülő politikusok, mint már Platón látta, nem átfogó folyamatokban, hanem saját egyéni hatalmuk és az ebből járó anyagi haszon maximalizálásában érdekeltek. Ez a lehető leginkább visszahúzó erő, megerősítve a politikusok általános és kényszerű műveltség-hiányával. Legalábbis kultúra-deficitjével, amely a kultúra (a tudományok, művészetek, humaniőrák) nem aktív művelőire, részben és általában befogadóira jellemző.

Platón és Arisztotelész rámutattak, hogy a politika a demokráciában az állandó szemforogtatás technikája, amely nem ad időt az aktív politikusoknak sem a valódi kultúra-művelésre, sem a valódi folyamatok tényleges felismerésére. Ez különösen a kezdődő demokráciákban van így, ahol a politikusok azt hiszik és erősítik, hogy ők külön kaszt, privilégiumokkal és a társadalomtól való elzárkózással, holott a valódi és legrégebbi demokráciák éppen arra adnak példát, hogy a politikusok és vezetők ezt a feladatot csak időlegesen vállalják, kilépve vállalkozásaikból vagy alkalmazotti munkájukból. A politika a demokráciában kényszerűen a gazdasági és kulturális folyamatok mögött biceg, amely még mindig a jobbik eset, mint mikor a vonalvezetés élére akar állni, ahogy azt a marxista kommunizmus pusztító története mutatta. A folyamatok utáni sántikálás ugyanakkor a demokráciában minden kultúra-politikát, sőt oktatáspolitikát is megkérdőjelez vagy legalább is szinte megoldhatatlan feladat elé állít.

A szerző bemutatja részletes és konkrét utalásokkal a számtalan nehézséget, az intézményalapítási lázat, korábbi intézmények felszámolódását, a finanszírozás összefüggéseit. Az olvasó számára talán a leginkább megdöbbentő a felsőoktatás szerkezetének és finanszírozásának kaotikus, ad hoc volta. Az egyetemi oktatás természete szerint a racionalitás legmagasabb szintű művelése – melyet teljes anarchikus pénzügyi és intézményi keret lenne hivatott fenntartani. A benne élők tanúsíthatják, hogy az irracionális keretrendszer nem segíti a racionalitást.

Máshogy fogalmazva, a leírt pénzügyi háttérrel éppen azt nem lehet művelni, amire a felsőoktatás hivatott lenne: a lehető legmagasabb szintű kutató és oktató munkát. Mintha az állam létrehozna és fenntartana egy céllal felruházott intézményt, majd azt mondaná, nem tartalak fenn, tehát nem is hoztalak létre, nem biztosítom fennállásod és működésed feltételeit. A kijelölt célok megvalósítását a végrehajtás ellehetetlenítésével semmisnek nyilvánítom. Ráadásul az állam e bemutatás szerint elkövette minden törvényesség és jog első és fő halálos, mert önfelszámoló bűnét: nem tartja magát saját ígéreteihez, vagyis a maga által hozott törvényhez. Ahogy Kucsera Tamás Gergely írja, „a költségvetési megszorítások folytán bekövetkező zárolások miatti kiszámíthatatlansági tényező a megállapodásokon keresztül is megjelenik, s mivel az állam nem tartotta magát a megállapodásokhoz, így az intézmények szerződéses köteletségét is nagyobb engedékenységgel kezelte.” (63–64) E kijelentés, ha tényekre utal, súlyosabb következményeket hordoz, mint első olvasásra gondolnánk. Amennyiben a törvényhozó és a törvény végrehajtásának öre, az állam, nem tartja magát saját törvényeihez és ígéreteihez, akkor nincs törvényesség, nincs tervezhetőség, nincs koherens társadalmi együttélés, nincs törvény, nincs biztonság, csak a pusztá anarchia, mindenki harca mindenki ellen. Amire bőven hozhatnánk példákat az egyetemek belső életéből.

Egyébként a törvényesség melletti és a kiszámíthatatlanság elleni érv költői-drámai módon jelenik meg Shakespeare, *A velencei kalmár* művében (IV. felvonás 1. szín), amikor Portia Antoniót védi. Mi is az államok ereje? Hogy betartják a saját maguk által

hozott törvényeket, mint saját ígéreteiket. Milyen alapon is várnák el a polgároktól a törvény követését, ha maga a törvényhozó állam nem követi azt? A törvény ígéret. Az állam törvénye megígéri, hogy bizonyos helyzetben az állam egy adott módon cselekszik. Az állampolgár pedig vállalja, hogy megtartja a törvényt. Ez kölcsönösen mindkettő biztonságát szolgálja. Csak az egyik félnek kellene ígéretét (a törvényt) megtartania? Az angol szerző szerint még az akkori világhatalom, Velence sem áll saját törvénye fölött, mert ha fölülbírálná azt, ereje, hatalma elillanna:

Portia
 (...) Nincs oly velencei
 Hatalom, mely megmásítsa a törvényt:
 Ezt a kivételt számontartanak
 S e joggyakorlatból sok tévedés
 Fakadna az államban. Nem lehet.¹

Ha jól értem Kucsera Tamás Gergely írását, a magyar állam felsőoktatás- és gazdaságpolitikusai szerint a válasz, „de bizony, lehet”. Ha ilyen gyakorlatot folytathat állami vagy kormányalkalmazott, felmerülhet a kérdés, érvényes, valódi államról van-e szó – avagy csak banánligetről. Az állam alapítása ugyanis folyamatos tett, a megegyezésen alapuló törvényhozásban meghatározott folyamatos akarat-megőrzésben és cselekedetekben áll fenn. A hivatalnokok és a polgárok minden egyes törvénytisztelő cselekedetükkel megalapítják, ellenkező esetben felszámolják az államot.

Kucsera Tamás Gergely részletesen bemutatja a 2014–2019. évek közt a művészeti élet intézményes és finanszírozási helyzetének alakulását, egyenként vizsgálva a művészet ágait. 2010-től a kormányzás egységessége lehetővé tette a művészet támogatásának átfogó felépítését. A művészi felsőoktatási intézményekben jelentős felújítások kezdődtek, színházakat, operaházat korszerűsítettek, az állami televízió kulturális csatornát indított, a Magyar Művészeti Akadémia művészetszervezői és finanszírozói jogosítványokat kapott, a filmtörvény, az előadó-művészeti törvény – az elmúlt egy évtized során végig vitt módosításoknak is köszönhetően – az alkotás biztonságos szabadságát garantálja.

A művészet és a művészetelmélet kapcsolatáról szóló fejezetben a szerző a művészet modernkori szekularizációjának összefüggéseit és következményeit vizsgálja. Mint a bevezetésben jelzi, szálakat elvarratlanul hagy, ám ezt felfoghatja önmagának szóló felszólításként is a kérdéskör további kutatására. A fejezetet azzal indítja, hogy „A felvilágosodással a művészet – a filozófiához és a tudományokhoz hasonlóan – megkapta a modernitásra jellemző szabadságot: nem kellett többé a vallás mint világnézeti alapvetés keretei között mozognia.” (79.) A szabadság fogalmát azonban nem vizsgálja a művészet vonatkozásában. További munkáiban érdemes lenne a szabadsággal annak komplementer fogalmát, a művészi felelősséget is vizsgálni, valamint azt is, hogy a szabadság eredetileg az önmagát kifejezetté tevő vagy ezt szándékozó racionalitás önmeghatározása a kauzalitás világával szemben. A gondolkodás törvényei bizonyos értelemben függetlenek a természet törvényeitől, ugyanakkor a racionalitás nem szabad önmagától, saját törvényei kötik, egyébként nem racionális és nem gondolkodás. E kötöttség neve felelősség, felelet saját maga törvényeinek és törvényeire. Az ember és a művész különösen, felel a világ kihívásaira, az elmében és a lélekben rejlő törvényszerűségeket követve.

Ha engedelmeskedtünk a megismerési racionalitás törvényeinek és tudományt hoztunk létre, továbbá a gyakorlati észszerűség törvénye szerint etikusak vagyunk, a művészet helyét még nem találtuk meg és nem határoztuk meg. Számptalan téves meghatározásnak estek

áldozatul a művészetteoretikusok, és számtalan művész tévelygése következett a szabadság fogalma félreértéséből, még ha kétségtelenül egyetlen végső meghatározás nincs is. Ám a művészet szabadsága nem értelmezhető másként, mint ami abban fejeződik ki, hogy tiszteljen tartja, elismeri a tudás és az etika szabadságát és ezek társaként vagy feltételeként jelenik meg. A művészet szabadsága az idegen-, az ideológia-meghatározástól való függetlenség, és egyben az ész valamint a lélek törvényei iránti felelősség. Akkor még inkább, ha ezek a törvények nem tartalmiak, hanem formaiak. A művész nem a kétszerkettő matematikáját műveli, hanem az ebben rejlő észszerűség struktúráinak önreflexióját és önmagára hatását fejezi ki és jeleníti meg. Fel kell ismerni, hogy a művészet szabadsága nem tetszőlegesség, még ha a művészet a valódi tetszés tárgyát jeleníti is meg. Az önálló művész nem felelőtlen művész, és ha nincs is tartalmi (rosszabb esetben ideológiai), de nagyon is van formális vagyis egyetemes, egyénre és társadalomra vonatkozó feladata.

Kucsera Tamás Gergely külön fejezetet szentel az újonnan megalapított Művészeti és Módszertani Kutatóintézetnek. Az intézet kutatói a művészet számos lehetséges vagy elgondolható vonatkozásával, összetevőjével foglalkoznak, eszközük a humántudományok teljes arzenálja. A Kutatóintézet sajátossága, hogy az egyetemes művészet és művészi lét megközelítését a magyar művészet vizsgálatával teszi. Minden művészet egy adott nép, közösség, ország közegeiben alakul ki, és válik egyetemes értékek alakítójává és hordozójává. Kézenfekvő, hogy Magyarországon a magyar művészet hoz létre alkotásokat és ezek hordozzák az egyetemességet.

Az *Elitek és kánonok* című fejezetben a szerző a politikai, kulturális és intellektuális hatalom összekapcsolódását vizsgálja a rendszerváltás óta. Az elit kelet-európai fogalmának kialakulásában az elterjedt szokás szerint kritika nélkül hivatkozik Konrád György és Szelényi Iván, *Az értelmiség útja az osztályhatalomhoz* című kultuszkönyvére. Az ilyenné vált műveket nem kritizálják azok, akik tagjai a művet tisztelő vagy abban hívők közösségének. Ám ez a mű kívülről, például a filozófiatörténet vagy az etika felől nézve ugyanazokkal a súlyos hiányosságokkal küzd, mint az a marxizmus, amelynek gondolatköréből nőtt. Helyesebben nem küzd, mert a küzdelemben ott van az ellenfél, jelen esetben az etika, itt azonban meg sem jelenik, ahogy a marxizmusban sem, melynek emlőjén e mű valamennyi lehetséges olvasatában mindmáig csüng.

Kucsera Tamás Gergely megfogalmazásában „[a] teória képviselői szerint a régi és az új kommunista elit közötti – műveltségbeli, elméleti és gyakorlati tudásbeli – különbséget, mint korszakváltást jelentő különbözőséget kell feltételezni, az értelmiség helyzetének megerősödését elfogadva. Ez a megállapítás alapvetően [...] érvényesnek tekinthető; a menedzseri, bürokratikus, elméleti tudást – valamint a New Class-elmélet későbbi változatai szerint – a gazdasági és politikai vezetői pozíciókat tulajdonosira váltotta volna az érett kommunizmus így elitté váló nómenklátúra értelmisége.” (97–98.) A gond éppen az, hogy az új elit is kommunista volt, ami azt jelenti, hogy etikamentes. Értelmiség viszont morál nélkül nem képzelhető el. Szó sem volt itt értelmiségiről. A pártmunkások egy része a műveltség alsó régióban is alig jártas keretlegény volt, egy másik, meghatározó része, a kemény mag, az eleve meggyőződéses ösbolsevikok, a későbbi engesztelhetetlen bal-liberálisok, egy további része pedig technokrata: közigazdász és mérnök, akik valamelyes technikai tájékozottsággal rendelkeztek, de éppen azzal nem, amit Konrád és Szelényi az értelmiség fő jellemzőjének, egyébként hibás kifejezéssel, transzkontextuális tudásnak nevez.

Hibás a szófordulat, mivel kontextuson túli, kívüli, kontextus nélküli tudás nem létezik. Egy szövegösszefüggésen túliság egy másik, esetleg magasabb szintű szövegösszefüggésbe való tartozást jelent, ám soha nem minden összefüggésen kívüliséget. Ha metakontextuálisról beszéltek volna, az helyes lehetett volna, a gond csak az, ahogy

akikre alkalmazták, azoknak erről fogalmuk sem volt. A mérnökök és gazdászok nagy részének nem volt klasszikus és humanisztikus műveltsége, nem értettek a filozófiához, az etikához, a szabad és felelős szövegértelmezéshez, alig tudtak idegen nyelveket, ilyen képzésben nem is részesülhettek. Levonhatjuk a következtetést, nem az értelmiség helyzete erősödött meg, hanem legfeljebb a kaméleon bolsevik-liberálisoké és a technokratáké. Két hatalommániás, egy rafinált és egy félművelt csoport szövetsége. A naiv keretlegények, járások, megyék rettegésben tartói a nyolcvanas évekre kihulltak a kommunistáról liberálisra átnevezett mókuserékből. Az, hogy itt valódi értelmiségről szó sem volt, megmutatkozott a rendszerváltás során manifesztálódó erkölcstelen mohóságban: szemfülesebb és informáltabb csoportjaik a maguk számára minden erkölcsi fenntartás, egy eljövendő demokrácia iránti felelősség legkisebb jele nélkül, a maguk számára privatizálták az állami vagyont, protekcionista bankkölcsönök segítségével. Közben, mindmáig, „ajkukról ki sem fogy a nóta”. Akkor a népi, most a liberális demokráciáról.²

Valójában történelmi rablás zajlott le Magyarországon és a többi kelet-európai országban, Konrad és Szelényi műve ennek a folyamatnak negédes szépre mosása. Cukormázás bonbonként adták be a világnak, hogy itt progresszív folyamatok zajlottak. Valójában államterrorral, jogfosztással elrabolták egy nép évezredek vagyonát, állami tulajdonba vették, majd egy szűk fél évszázad után saját zsebükbe játszották át. A párttagok az állam vagyonát mint saját jogosultságukat kezelték, elegendő, ha kiemelt fizetéseikre, lakásaikra, a pártüdülőkre gondolunk. Aztán az első történelem kínálta alkalommal, negyven évvel később, az államosított vagyis elrabolt vagyont zsebre vágták. Nem aprópénzre, hanem nagypénzre, országos magánvagyonokra váltották ezer év felhalmozott gazdagságát. Szent Ágoston kijelentése a kommunizmus eljövételének megijósolásává vált: „Vedd el a jogot – és mi más akkor az állam, mint nagy rablóbanda.”³ Egyes tagjaik az új demokráciában miniszterelnökségig vitték, és elhitették a Nyugattal vagy annak egy részével, hogy ők a demokrácia, tehát az igazságosságra, etikára alapozott társadalom igazi letéteményesei. A kitiltottak, a kisemmizettek, akik nem voltak hajlandók az etikátlan játékba belemenni, és a demokráciától igazságosságot, új államalapítást, történelmi igazságosság-tételt (nem igazságtételt!) vártak, nemhogy kárpótlást nem kaptak, hanem azt kell látniuk, hogy ugyanezen ál-elit és ál-demokrata társaság pellengérré állítja őket, immár nem Moszkvában, hanem Brüsszelben.

Ezt a folyamatot írja le Kucsera Tamás Gergely azokkal a szavakkal, hogy „a gazdasági és politikai vezetői pozíciókat tulajdonosira váltotta volna az érett kommunizmus így elitté váló nómenklatúra értelmisége”. A gazdasági és politikai vezető pozíció pártazaz rablócsapati tagságot jelentett, a tulajdonosira váltás pedig pusztán a negyven évvel korábbi rablás végső, immár a nyugati világ jóváhagyásával történt jogi biztosítását. Ahogy Szent István király a kereszténység felvételével fogadtatta el a magyarok megtelpepedését és államát, úgy az újrablók, akik 1989 előtt az országot löparanccsal biztosított szögesdróttal vették körül, most „demokratikus” ideológiai jelszavak harsogásával és álhírek keltésével próbálják elhitetni, hogy ők a biztosítékai a magyarok európai demokratikus megtelpepedésének. Nem véletlenül jelentek meg a szögesdrótok átvágásával és a munkásörtség felhasználásával Magyarországon az őrző-védő vállalatok, és lett hatalmas keltetve a biztonsági záraknak és nyomtatványoknak. Ugyanazok hatalmát és gazdagságát kellett védeni, akiket addig a néphadseregnek nevezett honvédség és a rendőrség védett.

Kucsera Tamás Gergely a negyvenéves rablóvilág vagy terrorhatalom (nem a szerző kifejezései) sátáni művészetpolitikáját tartalmi és stílári értelemben is mesteri módon írja le. Feltárja a gátlástalan, valójában terrorisztikus államhatalom működésmódját, mely egyben igazolja a tételt, hogy aki ennek a világnak a támogatója vagy működtetője volt, annak tevékenysége nem közelíthető meg az etika fogalmaival, ennél fogva kizárja magát ab-

ból a körből, ahol a szabadon és felelősen dolgozó művészek és értelmiségiek alkotnak. A szerző bennfoglaltan igazolja és megfogalmazza a tézist vagy inkább imperatívuszt, mely szerint a diktatúra működtetőinek és kitartottjainak műveit, kánonjait vissza kell utasítani. Rámutat a kommunista idők párhuzamos kánonalkotására és végül arra a következtetésre jut, hogy a kommunikáció, az egzisztencia ellehetetlenítése, a folyamatos ellenőrzések és a zaklatástól való félelemben tartás miatt nem jöhettek létre tartós, összefüggő kánonok. Egyben megállapítja, hogy a terrorállam hivatalos kánonjának alkotói és képviselői átmentették hatalmukat a rendszerváltás utáni időkbe, és intézményeiket továbbra is fenntartva, immár a demokráciára és a szabadságra esküdözve, továbbra is játszották bevált hatalompolitikájukat és próbálkoztak a hatalmi kánonalkotás, fenntartás és ápolás technikáival.

Kucsera Tamás gondolatmenete nyomán az olvasó fejében mintegy magától megfogalmazódik a következtetés: amennyiben a művészet, a humántudományok valódi értékeit keressük, azokat meg akarjuk valósítani, akkor el kell vetnünk a régi kánonokat és régi intézményeket, és újakat kell kialakítanunk. Erre a művészet és az etika belső törvényei szerint akkor is törekednünk kell, ha a régi intézmények fenntartói immár Brüsszélből és általában nyugati kollégáiktól is támogatást kapnak. Ez utóbbiak el sem tudják képzelni azt a kettős kódolást és álnokságot, amelyet a régi rendszer kanonikusai képviselnek. Befelé fenntartják az általuk 1945 és 1989 közt megásott árkokat, kifelé pedig eljártsszák a liberális demokratát, a szabadság harcosait, akik szenvednek az árkoktól és a negyven év alatt kismemizettekre vagy utódaikra mutogatnak. Azt állítják, hogy ők, a kismemizettek tartják fenn az árkokat. Egy bukfencet vető, vagy ha úgy tetszik, a marxizmus által „kifejlesztett” *dialektikus* logikával tényleg ők, a negyven év alatt legyőzöttnek-véltek az árkok fenntartói, amennyiben továbbra is kitananak a moralitás, a szakmai elkötelezettség elvei mellett. Ez persze másként nem is lehet, amennyiben hétköznapi és etikai gondolkodásukban a klasszikus logika szerint igazodnak (azonosság, harmadik kizárása, nem-ellentmondás, elégséges alap elve) és az értelmes beszéd törvényeinek megfelelően közlik gondolataikat. Akinek identitása van (az identitás nem statikus állapot, hanem dinamikus cselekvőség) az „per definitionem” más, mint aki nem azonos vele. A köztük lévő szűkségszerű „űr” nevezhető akár ároknak is. Mióta rendelkezünk a „személy” fogalmával (Szent Ágoston, Boethius, Szent Viktori Richárd), két személy közt mindig van szakadék, árok. A személy nem képes magát teljesen kimondani, közölni, „incommunicabilis existentia”, Szent Viktori Richárd szavaival. A személyek nem képesek teljesen egyesülni, sem fizikailag, sem lelkileg, sem önmaguk „kimondásában”; külön vannak: Te Te vagy, én pedig én. És viszont, felcserélhetetlenül. Bár az „én” és a személy nem ugyanaz.⁴

Kucsera Tamás a tényleges demokrácia viszonyai közt lehetségesnek látja a „párbeszédet” és a „rivalizáló kánonépítést” (105). A párbeszéd kifejezést eufemisztikusan és kábítószerként használták a kommunizmus úgynevezett konszolidációs korszakában, a múlt század hetvenes–nyolcvanas éveiben. A korabeli kincstári filozófusok, általában az Eötvös Loránd Tudományegyetemen alkalmazott tanárok, a hatalmi védettség és támogatottság pozíciójából a felügyelt keresztény egyházak filozófusaival és teológusaival macska-egér stílusban konferenciákon vettek részt, és ezt nevezték párbeszédnek. Ügyes kirakatpolitika volt a nyugati közvélemény felé, miközben itthon a keresztény hívek, különösen is a tanári és kulturális munkát végzők továbbra is megfigyelt, ellenőrzött, hátrányos státusban maradtak. Kucsera Tamás Gergely hivatkozik közös szókészletre, mely kizárná a más nézetet való exkommunikációját, egy közös jövő érdekében. Ehhez azonban az eddigi kiközösítetteknek fel kell építeniük, körül kell bástyázniuk és védeniük kell saját kánonjukat. Ha pedig váraikban elég erők lesznek, akkor a sok kultúrát és nyelvet egyesítő demokráciák gyakorlatához hasonlóan a békés egymás mellett élés érdekében megegyezésre kell törekedniük. Közös szemantika

tika nehezen képzelhető el az etikát középpontba állító és azt tagadó közösségek közt. Ezért kulturálisan mindig exkommunikáció lesz, csak a politikában lehet formális megegyezés, ott viszont csak addig, ameddig összemérhető erők állnak egymással szemben. A szerző által javasolt értékpluralizmus is politikai, hiszen ahogy maga is kiemeli, „kérdéses, hogy művészetben (kulturában) létezik-e demokrácia.” (uo.) A művészetben, a tudományban, az igazság és az igazságosság keresésében nincs demokrácia, nincs kompromisszum, ahogy ezt John Rawls is hangsúlyozta, ám ahogy Kucsera Tamás Gergely állítja, ennek a ténynek nem kell szükségszerűen diktatúrához vezetnie, lehetséges a politikai megegyezés.

Írásokat olvashatunk Szabó Zoltán szociográfiájáról, Cs. Szabó László íróról. Ez utóbbiról szóló fejezetben Kucsera Tamás Gergely rátalál arra a mondatra, mely a könyvében több oldalról megközelített alapproblémát foglalja össze: „Erőtereket kutatva tudom mindenekelőtt, hogy csupán három föld körüli járványtűnetet veszek számba: világnézetek barbár lesüllyedését az útonállásszintjére, a Japántól Uruguayig összejátszó anarchiát s a fatalista megadással átmérgezett gazdasági romlást, amely dologtalanságra kárhoztat, de éhínségre már nem, tehát egyszerre öli ki milliókból az önértetet s az önszegély ösztönét»” (Cs. Szabó László: *Számvetés a hármas határon*, in: *Csak tiszta forrásból*, szerkesztette Szépfalusi István, Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Bern, 1980, 8.) (119.) Bregenzből vagy Svájcából, páholyból szemlélve, talán útonállásnak nevezhető az, amit a benne élők Kelet-Európában államterrorizmusként éltek meg. A társuló anarchia a terrorizmus velejárója, mint ahogy az önállótlan, az éhhalált biztosítottan elkerülő minimál-jólét. Ez utóbbiban élők napjainkra egy osztályszerű, szervezetlen, indulatait a világhálón kiélő prekariátust alkotnak.

Kucsera Tamás Gergely a művészetéről való beszédmódok, elméleti lehetőségek tárházát járja körül. Művészetszociológiájáról és a paradigmaticus művészetfelfogásról írt fejezetek elemzéseiben közös, hogy a művészetben az egyediséget, a visszavezethetlenséget emeli ki. Mivel ellenáll a sematikus csoportosításnak, így a szociológia és a Kuhn által a tudományok értelmezése során kidolgozott paradigmaelmélet is csak megszorításokkal és korlátozottan alkalmazható a művészetek esetében. A művészet feltétele a szabad alkotás lehetősége, ám Kucsera Tamás Gergely szerint a művész nem csak szabad, de felelős is. A korlátlan és körültekintés nélküli szabadság ugyanis emberek érzékenységének megsértéséhez vezethet, nehezíti az emberek közti beszélgetést, ami minden demokrácia és minden politika feltétele.

Kucsera Tamás Gergely írása és munkája a kialakuló új demokratikus művészeti és tudományos intézményfilozófia jelentős alkotása.

(Kucsera Tamás Gergely: *Túl művészetben, túl emberen. Válogatott művészetelméleti írások*. Budapest, 2019, L'Harmattan, 174 p.)

JEGYZETEK

1	W. Shakespeare, A velencei kalmár, fordította Vas István, <i>Összes művei</i> , VI. kötet, Színművek, Budapest, Európa, 1961, 78.	of-communism/vidam-uttoro-mint-a-mokus-zeneszoveg.html
2	„Mint a mokus fenn a fán...” úttörődal. A dal szövege ragyogó metafora: a mokus éneke, amely mindig fönny, fölül van a fán, és bátran ismétli: „Csuda jó, gyönyörű az élet.” https://m.zeneszoveg.hu/m_dalszoveg/19032/best-	3
4
		„Remota itaque iustitia quid sunt regna nisi magna latrocinia?” Szent Ágoston, <i>De civitate dei</i> , IV, 4, I. https://la.wikisource.org/wiki/De_civitate_Dei/Liber_IV
Vö. http://lexikon.katolikus.hu/S/szem%C3%A9ly.html